

pa spet:

*Moram še v tisto srce,
ki ga najbolj boli...*

in:

*Pojdi k osem tistim ljudem,
ki so srce komu dali.
Ves boš izžgan, izvotljen,
toda na topli obali...*

je iskrena, možata izpoved, tako da ji moraš verjeti, pa čeprav je včasih preveč deklarativna, vso zbirko predahne z žlahtno človečnostjo in da Oničevi ustvarjalni tragiki posebno etično ceno. In ravno zaradi te altruistične humane zavzetosti je bila Oničeva tiha, nebojevit pesem nekoč nevaren pojav, tako da ji je bilo treba soditi in pesnika vreči v ječo.

Mitja Mejak

FINŽGAR IN PAHOR O SVOJEM OTROŠTVU

Mnogi ustvarjalci so ob raznih priložnostih popisali svoje vtise in dožitja iz mladih dni. O mladostnih spominih bi lahko govorili kot o neki posebni tematiki, ki jo je na ta ali oni način doživel in obdelal malodane vsak umetnik.

Tolstoj je v avtobiografski trilogiji orisal rast človeka od prvih let življenja pa do tedaj, ko začne razmišljati o pomenu tega življenja. Tolstoj je tu predvsem psiholog, ki sledi notranjemu razvoju človeškega bitja, in ne toliko opisovalec okolja in njegovega vpliva na otroka. — Z veliko umetniško močjo nam je posredoval svojo »samotno in tiho mladost« Ivan Cankar: zagrenjeno mladost proletarskega otroka, ki jo razsvetljuje ljubezen do matere — mučnice. — Ganljiva je zgodba o siroteju Vorancu, ki je moral še pred svitom gnati po mrzli rosi bikce past pod Uršljo goro. — Samemu sebi prepuščen otrok iz ljubljanskega predmestja, Fran Erjavec, je imel svoj svet v luži na koncu vrta. Tu so pluli prekomorski parniki in prevažali vse zaklade sveta v podobi papirnatih ladij in češnjevih koščic. Tu so se rojevale žabe. — Tavčar je doživel neskončno lepoto in srečo, ko je v svojih prvih hlačicah, držeč se matere za krilo, stopil v praznično okrašeni in nebeško razsvetljeni hram na Gori. In ko se je kasneje z Meto — prvo ivje se mu je že svetilo ob sencih — v vznemirljivem pričakovanju spet odpravil na Goro, se mu je zdela soha v tronu slabo izrezljana in rumeno steklo v oknih, ki je nekoč narejalo, da se je Kraljica kopala v samem zlatu, je bilo ubito. »Žal, da ni dano človeku, da bi ostal otrok vse svoje življenje!«

Naštevati bi lahko še in še. Človekovi prvi vtisi so nekaj svojevrstnega, so enkratni in izredno močni. Okolje in dožitja otroštva se vtisnejo globoko v človekovo zavest in v precejšnji meri oblikujejo njegovo duševno strukturo. Vsiljuje se primera, da se takrat zgradi stavba, ki dobiva kasneje razne

prezide, prizide in nadzide, majhna okna se po navadi umaknejo večjim, a še vedno lahko poiščemo tloris prvotne zgradbe.

Slovenska književnost je pridobila dvoje novih spominov na mladost, Finžgarjeve¹ in Pahorjeve². Ob njih obnovimo znanstvo z obema pisateljema in zvemo tudi kaj takega, česar nam še nista povedala o svojih otroških letih in o svetu, iz katerega sta zrastle.

F. S. Finžgar je v plemeniti starosti na želje mladih bralcev, izražene ob 85-letnici (1956), zastavil svoje častitljivo pero, da bi za te mlade ljudi napisal nekaj o sebi, o svoji davni mladosti. Nastale so Iveri, drobni izseki iz pisateljevega življenja.

Finžgarjeva mladost — to je zgodovina. Zgodovina slovenske vasi, kmeta živinorejca pod gorenjskimi planinami, kakor jo že poznamo iz njegovih Stricev, Dekle Ančke, Gostača Matevža in iz Triglava. Tudi nekatere iveri govore o tej preteklosti, o življenju v patriarhalno urejeni vasi, ki je izoblikovalo našega pisatelja. Tu se je rodil njegov ideal trdnega in ponosnega gruntarstva, belih zidanih hiš, v irhovino in žamet oblečenih gospodarjev s čedrami v ustih, postavnih fantov s krivcem za klobukom in zdravih, poštenih deklet. Vaška srenja živi lepo urejeno življenje po nenapisanih, a že stoletja veljavnih postavah. Socialna nasprotja so idilično zabrisana. Kajzarji pomagajo kmetom v gozdu in na polju in dobe za to živeža in lesa, kolikor ga imajo premalo doma. In žive složno z gruntarji. Največ veljajo pridnost, poštenost in moč, vendar se tudi z njimi na grunt le težko pride. Vsa srenja se skupno pripravlja na praznike, med katerimi je največji odgon živine v planino: velik sprevod ljudi in živali, mogočna krava vodnica, pojoči zvonci, cvetje in ukanje črednikov. In poezija pastirskega življenja! Tudi pisatelj sam je v mladosti tretjinil (pazil na živino) po planinah pod Stolom in na Zelenici (Tretjinek).

Potem avtor prijetno kramlja o nekdanjih padarjih, ki so uravnavali polomljene kosti in druge nezgode. Posebno je slovela umna žena Prežlja iz Lesc, ki je tudi njemu pozdravila roko, ki si jo je bil zlomil, ko so se otroci gugali na lipi (Lipa vabi). Dalje so opisane naše šole pred sto leti in pisateljeva prva pot v šolo v Radovljico. Takrat se je odtrgal od rodne doma, kamor se ni za stalno nikoli več povrnil. Začela se je težavna pot likanja in učenja, za katero vemo iz povesti Študent naj bo. Ob zgodovini naselij Sorica, Tržič in Kropa (nemška kolonizacija) in ob celotni preteklosti slovenskega naroda je Finžgar zapisal, da je pravo čudo, če ta mali narod še živi in ga vse krivice in trpljenje ni moglo zbrisati z obličja zemlje (Zdravnik in učenik).

To bi bila poglobitna vsebina Iveri, če ne upoštevamo treh ali štirih zgodbic, ki so precej skromne in napisane zaradi lepega nauka. Tudi Iveri potrjujejo mojstrstvo Finžgarjevega jezika, ki je pisatelj v njem ohranil vse polno domačih izrazov in besednih zvez.

¹ F. S. Finžgar, Iveri. Ilustriral Gvido Birola. Mladinska knjiga. Ljubljana 1959.

² Jože Pahor, Mladost na Krasu. Ilustriral Ivan Varl. Mladinska knjiga. Ljubljana 1959.

Čeprav je Finžgar na pol proletarski otrok, je bilo njegovo otroštvo lepo in mu je pomenilo duhovno oporo tudi v poznejših letih. Kolikor je premalo zrastle na njivi, je prislužil oče, tako da družina ni trpela pomanjkanja in je živela sicer skromno, a zadovoljno življenje zdravih in vedrih ljudi. Jože Pahor pa je bil otrok pravega vaškega proletarca s Krasa, hlapca, ki si je pri delu uničil zdravje in je zgodaj izhiral. Uboga mati, nekdanja gruntarska hči, ki jo je družina izobčila zaradi poroke s hlapcem, se je poslej sama z otrokom ubijala skozi življenje. Kakor izgnanca sta živela v beraški bajti v hribu nad vasjo. Celó babica, čeprav že vsa sključena in vela, ni mogla trpeti tega otroka, spomina na ranjeno gruntarsko čast. Ni prenesla, da bi se hodil igrat k svojim bratrancem. »Kaj pa ti stikaš pri nas!« — ga je zapodila s palico in se vsa tresla od onemoglega sovraštva do ubogega otroka (Izobčen). In v tem trpljenju se svetlika podoba žrtvujoče se matere, pretresljiva in lepa. Vendar je pisateljevo podajanje nekako patetično, vzneseo, kar zmanjšuje preproščino in s tem veličino materine ljubezni. Tak način pripovedovanja, iskanje besed, ki pomenijo globoka čustva in doživetja, je v tej knjižici kar neprijeten in daje vtis narejenosti (Na meji). Sem sodi tudi poudarjanje materinega desetništva. Posebni pomen desetinstvu je pripisovalo ljudsko izročilo, tradicija, nekako vsiljivo pa ga je klicati na pomoč pri ustvarjanju materine podobe. Mestoma Pahor ne more zatajiti, da je učitelj. Za leposlovno črtico pač preveč vneto razpravlja o »vzgojnih postopkih ali prijemih« (Jarem) in razčlenjuje šolsko uro »spoznavanja prirode« ter ocenjuje učiteljevo metodiko, četudi v nekoliko ironičnem smislu (Razjedene roke).

Danica Zupančič

MATEVŽ HACE, KOMISARJEVI ZAPISKI

Drugi del Hacetovih Komisarjevih zapiskov* prinaša pisateljeva doživljanja od septembra leta 1943, ko je avtor odšel na Primorsko kot pomočnik komisarja štirinajste divizije, pa do maja leta 1945, ko se je po zmagi nad okupatorjem vrnil v svoj rojstni kraj. V tem razdobju se je Hacetova politično aktivistična dejavnost širila na vedno bolj razsežen krog, ob čemer je tudi rasla odgovornost za sleherno opravljeno delo. Aprila leta 1944 je postal sekretar političnega oddelka pri četrti operativni coni, februarja leta 1945 je prevzel dolžnosti političnega komisarja štirinajste, aprila istega leta pa je bil dodeljen za komisarja četrte operativne cone na Štajerskem in Koroškem.

Področje, na katerem je opravljal v tem razdobju svoje delo, je bilo obsežno, saj je spremljal vsa leta štirinajsto s Primorske preko Notranjske in Dolenjske na Štajersko in Koroško. Na tej poti je skupaj z borci doživljal težavne in svetle dni, dneve in noči utrudljivih pohodov in bojev, mraza, lakote in nešteto težav, ki so jih slovenski ljudje v izjemni situaciji, v kakršni so se bojevali za svojo zemljo in svojo svobodo, vsak dan doživljali in pre-

* Matevž Hace, Komisarjevi zapiski (S XIV. divizijo). Druga knjiga. S fotografijami J. Petka. Opremil Savo Sovre. Izdala Mladinska knjiga, Ljubljana 1959, Str. 276.